

Anton Loboda:

Misli o slovanskih narodnostnih problemih.

V slovanskem svetu imamo v teku zadnjih sto let v narodnostnem oziru pojave, kakor jih pač ni enakih med ostalimi evropskimi narodi. Semkaj spada takoimenovani slovanski narodni separatizem, pod čemer razumemo tendenco, da se hoče del kakega večjega naroda odcepiti od celote ter postati zase samostojen narod. Temu nasproti pa hoče zedinjevalna narodnostna tendenca, ki je le nasprotna smer pri istem pojavu, dvoje ali celo več narodnostnih skupin, ki so doslej veljale za samostojne narode, združiti v eden narod. Stremljenje pri posameznih narodih, ki se takemu nacionalnemu zedinjenju upira, imenujemo istotako separatistično. Ti tendenci se pojavljata pri raznih slovanskih narodih ali časovno med seboj ločeni ali obe hkrati, boreč se druga proti drugi za odločilni vpliv na narodovo bodočnost.

Najaktualnejši pojav te vrste poznamo pri sebi, ali bolje rečeno, tvorimo ga sami; zedinjevalno tendenco imenujemo tu jugoslovanstvo, to je ideja, ki stremi za tem, da se Slovenci, Hrvatje in Srbi, ki so bili in veljali doslej vsak zase za poseben narod, strnejo v eden jugoslovanski narod. Podobnih pojavov z zedinjevalno ali separatistično tendenco imamo v slovanskem svetu še več; važno pa je, da so omejeni na slovanske narode, da so torej specifično slovanski. Nam, ki smo vzrastli v njih, so nekaj navadnega, ali za zapadno-evropskega ali srednjeevropskega človeka, člana takoimenovanih historičnih narodov so prav nenavadna izrednost.

Moderno jugoslovansko gibanje, zlasti v obliki slovensko-hrvatsko-srbske kulturne kooperacije, je samo zaključek raznih nacionalnih in kulturnih stremljenj med Slovenci, Hrvati in Srbi, od Prešernovega dela pa čez osnovo ilirske ideje, Strossmayerjevega jugoslovanstva, misli srbsko-hrvatskega nacionalno-kulturnega edinstva do naše moderne nacionalistične ideje.

Enaki pojavi v slovanskem svetu so še na pr. med Hrvati trditve, da ni Srbov, temveč da so ti le pravoslavni Hrvatje, oziroma, da so Hrvatje le katoliški Srbi, dalje da so muslimanski Bosanci ali pa celo, da so Bosanci sploh poseben, samostojen narod, ter da so Slovenci le planinski Hrvatje, planinski Srbi. Imamo naposled slovanske Macedonce; vprašanje o njih nacionalni pripadnosti je postalo izza balkanske vojne

svetoven problem — laste si jih Bolgari in laste si jih Srbi. Blizu temu sporu je tudi bolgarska trditev, da so Srbi ob stari srbsko-bolgarski državni meji pravzaprav Bolgari, ter srbska trditev, da so bolgarski Šopi v resnici — Srbi. Pojavila pa se je med Macedonci tudi struja, ki stoji na stališču, da so, oziroma da naj postanejo macedonski Slovani — nov samostojen južnoslovanski narod. Vse to pa niso morda le teoretični prepiri sivih učenjakov — filologov ali etnografov po knjigah in papirju, temveč to so gibalne sile, živi nacionalni spori, pri katerih sodelujejo ti narodni deli, ki so objekt sporov, obenem sami kot aktivni debatantje o vprašanju lastne narodne pripadnosti.

To je naš jug. Enak pojav pa imamo tudi pri severnih in vzhodnih Slovanih. Vprašanje o narodni pripadnosti Slovakov je postalo prav v zadnjem času našemu jugoslovanskemu enako aktualno. Resnica je, da so bili v zadnjem času med Slovaki pristaši nazora, da tvori to slovansko pleme narod zase, ki je sicer češkemu zelo soroden, toda močnejše je pač zastopana struja, stoječa na stališču popolnega nacionalnega edinstva Čehov in Slovakov.

Ukrajinsko gibanje, ki se je v zadnjem času silno razmahnilo, hoče enotnost ruskega naroda razbiti, češ, da je samo navidezna, v resnici pa da razpada ta veliki narod na popolnoma samostojni skupini naroda velikoruskega in maloruskega. Od obeh se skušajo odločiti še Beli Rusi kot poseben narod. —

To je naš slovanski svet. Po ostali Evropi se nam čudijo, Nemci so zadovoljni in so sistemizirali za ta pojav rubriko posebne slovanske lastnosti: slovanskega separatizma. Mi pa, zvesti svoji desedanji vlogi, smo nekritično vzprejeli ta nauk, uvrstili v mislih to lastnost med karakteristične črte svoje plemenske konstrukcije ter jadikovali nad svojim nesrečnim značajem. Prav tako kakor smo svoj čas nekritično vzprejeli Herderjevo sociološko docela neutemeljeno, zgodovinsko popolnoma ovrženo domnevo o miroljubnosti, pasivnosti in pohlevnosti starih Slovanov. —

V resnici pa leže vzroki teh separatističnih teženj pri Slovanih, kakor tudi predpogoj za možnost in potrebnost nastopa zedinjevalnih nacionalnih stremljenj, čisto drugje; ti pojavi so le plod zgodovinskih slučajev, rezultat historičnih, državno-političnih usod posameznih slovanskih plemen. Enake tendence bi se bile bržkone razvile tudi pri Germanih, Romanih ter sploh neslovanskih narodih, ako bi bile pri njih dane za to potrebne, našim slične okolnosti.

Navajam samo splošno veljaven sociološki zakon, ako ponovno poudarjam, da je dolgotrajno skupno državno življenje tisti faktor, ki iz več ali manj sorodnih plemenskih delov, v gotovih okolnostih celo iz plemensko popolnoma različnih ljudskih skupin, zlije, vstvari eden enoten narod. Če na podlagi tega sociološkega zakona primerjamo historične evropske narode z modernimi slovanskimi ter z njih separatističnimi, oziroma zedinjevalnimi tendencami, je treba le, da se zaglobimo v zgo-

dovino slovanskega in neslovanskega dela Evrope, in kmalu se nam odkrijejo pravi vzroki navidezne različnosti pojavov.

Različnost zgodovine vzhodne Evrope, zlasti slovanskega sveta, od usode ostale Evrope se da karakterizirati v glavnem z naslednjim: V zapadni polovici našega kontinenta so se primeroma zelo zgodaj ustalile samostojne države. Obsegi teh državnih tvorb in njih razmerja se medsebojno bistveno niso premikala oziroma spreminjala. Prebivalstvo vsake teh držav se je sestavljalo iz plemensko sorodnih delov, brez ozira nato, ali so ti nastali iz rasno najrazličnejših elementov (na pr. vsi Romani, Angleži), ki pa so se bili zlasti jezikovno že zelo zgodaj spojili, ali da so bili, — kolikor je zgodovinsko znano, čisto pleme (Nemci, Skandinavci). Skupna obramba na zunaj, skupni vojni pohodi, skupne notranje zadeve, skupni verski, politični, socialni boji, skupna državna, stanovska, cerkvena zborovanja in zlasti skupna uprava s skupnim upravnim (uradnim) jezikom; — vse to je imelo za ljudstvo ene države naravno, a nujno posledico, da se je v njem v vseh delih razvila zavest enotnosti. Oprt na toliko skupnih momentov se je z narastkom literature jezik, ki ga je bil najagilnejši del ljudstva uvedel v upravo, popolnoma udomačil in ukoreninil tudi pri tistih delih, ki so govorili sicer svoje posebno narečje, tako da so ga tudi ti deli sprejeli kot književno-kulturni jezik v vrsto svojih tradicij in se nikdar niso stavili ž njim v nasprotje. Ustvaritev kulturne enotnosti pa je obstoječo zavest politične skupnosti silno ojačila.

Vzhodna in južnovzhodna, slovanska Evropa pa je imela popolnoma drugačno usodo. Tu so se državne tvorbe pogostem in bistveno spreminjale. Glavno je, da ne po lastni volji slovanskih plemen, temveč proti njej. Toda v tej usodi se nikakor ne zrcali državnotvorna manjvrednost Slovanov, zakaj povzročile so jo zunanje v bistvu popolnoma slučajne okolnosti. Slovani so mejili posredno ali neposredno na Azijo, domovino nomadskih mongolskih ljudstev. Dočim je večji del ostale Evrope, ker je bil dovolj oddaljen, v zatišju, kako živel po svoje, so med nas pridrli po vrsti nomadski Obri-Avari, Madžari, Osmani-Turki ter Tatarji, da ne računam manj važnih Bolgarov, Pečenegov in drugih, — razbili naše mlade državne organizme ter sredi med nami, iz naših živih členov zgradili svoje politične tvorbe ter tako nasilno udušili samosvoje državno-politične klice slovanskih plemen ali vsaj zadržali njih razvoj za nekaj stoletij. Kakor so veličini Klodvigove ali pa Karlove frankovske države sledile dolgotrajne periode nemoči, notranjih razprtij ter razpadanja, tako so višini Rastislavove ter Svetopolkove Morave, Dušanove Srbije, Jaroslavove ter Vladimirove Rusije v skladu z občeveljavnim naravnim ritmom sledile dobe upadka nacionalne sile, nesloge in razkroja. V tej negativni dobi se pa na obzorju frankovske države ni pojavil noben zunanji sovražnik, ki bi bil izrabil to nacionalno zadrego; vsled tega se je Klodvigova država lahko restavriral pod Karlom in je ravno tako pozneje Karlova po silnem upadku vstala zopet z Otonom. V nasprotju s tem pa slovan-

skim državam zemljepisna lega, ni dovoljevala prilike, da bi čakale na svoje regeneratore, ki bi jih dvignili onstran te po naravnem ritmu dane dobe nacionalne nesloge k še veličastnejšim višinam.

Pod vplivom teh nasilnih mongolskih ljudstev so bile naravne slovanske državne enote raztrgane in posamezni deli prizadetih slovanskih plemen pritegnjeni proti njih volji k popolnoma novim drugorodnim državam. Politični in vsled tega kulturni razvoj teh slovanskih rodov ni šel v premi naravni meri, da bi stvoril večje politične in kulturne enote. Tako smo nehali igrati aktivno vlogo v svojem lastnem življenju. Vsako nadvladajoče pleme oziroma ljudstvo je vplivalo na priklopljeni, podvrženi slovanski del v mnogoterem oziru; ta vpliv se je kazal zlasti v tem, da je podjarmljeno ljudstvo začelo uravnavati svoj prvotni način življenja po vzoru vladajočega, posnemajoč njegove gospodarske in upravne uredbe, njegovo javno in zasebno življenje, obleko, šege, način izražanja in jezik. Še veliko važnejša pa je postala okolnost, da so ti slovanski deli z drugorodnimi „sodržavljani“ preživeli v skupni usodi celo vrsto zgodovinskih dob, in sveži, vedno na novo oživljeni spomin na to skupno politično življenje je sčasoma zabrisal staro samostojno dobo ter ustvaril novo državno-politično tradicijo nadvladajočega naroda in vseh k njemu priklopljenih drugorodnih ljudskih delov, dočim so se vezi med prvotno enorodnimi plemeni bolj in bolj rahljale in je prihajala razlika vedno večja.

V očrtanih okolnostih se je uveljavljajal proces diferenciacije, in njen rezultat je pojav, da tvori po preteku stoletij prvotno sorodno ali enotno pleme več posameznih, medsebojno več ali manj različnih delov ali narodov. Najlepši vzgled za to imamo Slovenci sami v sebi, ko smo se po gori opisanem načinu tekom stoletij nacionalno osamosvojili ne le od ostalih južnih Slovanov, temveč tudi od najsorodnejšega dela izmed njih — kajkavskih „Hrvatov“. Toda — kakor že zgoraj povdarjeno — diferenciacija je le drugo lice procesa asimilacije, tega primarnega sociološkega zakona pri tvorbi narodov.

Ta proces asimilacije kakor tudi njene obratne strani diferenciacije lahko zasledujemo pri raznih evropskih narodih; poznamo vzglede, ko je šel tako daleč, da je vse pleme sploh izginilo ter se spojilo z drugorodnim v nov narod (primerjaj: Germani med polatinjenimi prebivalci rimskega imperija; polabski Slovani in dr.). Pri podvrženih Slovanih pa je ta proces asimilacije-diferenciacije napredoval razmeroma vendarle počasi, kakor nam priča današnje stanje. Toda dosegel je za nas najvažnejšo, najusodnejšo in najnesrečnejšo posledico, da nam je bilo, ker smo izgubili svojo politično samostojnost, preprečeno, da bi se naša slovanska plemena v ravni smeri potom politične združitve spojila v večje nacionalne skupine.

Pravilnost teh izvajanj lahko preizkusimo, ako zasledujemo nastanek kateregakoli slovanskega naroda. Da pa ni takšen razvoj utemeljen v kaki slovanski rasni posebnosti, nam dokazuje na pr. vzgled pri Germanih, kjer so se Holandci in Vlamci razvili vsak v poseben narod, dočim so

ostali drugi, Nizozemcem tako močno sorodni Dolenji Nemci vzpričo ozke politične in kulturne zveze združeni z Gorenjimi Nemci v en narod.

Kakor je pač normalno pri premagancih, smo tvorili slovanski plemenski deli in drobci povsod, kjer so nas imeli v oblasti Madžari, Turki, Nemci, Italijani in dr. politično in socialno več ali manj brezpravno, večinoma popolnoma pasivno plast. Ker nismo igrali aktivnih vlog, smo ostali politično amorfna masa; in ne samo, da smo pozabili tradicije starih slovanskih plemen, — v tej neslavni dobi je bil samo jezik in deloma vera, kar nas je opozarjalo, da nismo člani nadvladajočega naroda; pozitivne plemenske zavesti torej pri nas vseh ni bilo ne v tej, ne v oni obliki.

Vendarle pa so razni momenti ob raznih dobah v raznih delih tega slovanskega ljudstva vzbudili kali samostojnega nacionalnega nastajanja, pri Srbih, Hrvatih, Bolgarih, Čehih doba njih državne samostojnosti, pri nas Slovincih reformacija z ustvaritvijo slovenske književnosti. Ali za obseg na pr. našega narodnega početka so bile merodajne meje političnega območja nadvladajočega naroda. Ta obseg ni obkrožil etnografsko naj-sorodnejše skupine, kakor se ponavadi pri nas misli, temveč se je strogo držal usiljenih političnih meja. Tako smo se Slovenci razvili v posebno južnoslovansko skupino, kajkavci, ki bi bili pripadli po jeziku brez dvoma Slovincem, so se priklopili Hrvatom. — Prav do podrobnosti enako se je zgodilo s konstituiranjem razsežnosti slovaškega „naroda“.

Prišla je moderna doba nacionalizma, po francoski revoluciji vzbujena, če ne vstvarjena ideja nacionalnega preporoda, oživljenje do teh časov, neupoštevanih, večinoma sploh pasivnih širokih ljudskih mas. Nacionalizem je imel svoj izvor, svoje globoke korenine v novih principih demokratizma, v načelih ljudske suverenosti, ki so takrat nastopala svoj zmagoslavni pohod čez stari in novi svet. Demokratizem in nacionalizem, vodilni ideji devetnajstega in dvajsetega stoletja, nastopata vsled tega vedno skupno ter izpopolnjujeta drug drugega. Njuno prodiranje z zapadne proti srednji ter vzhodni Evropi pa nam kaže kot posledico do sedaj očrtanega razvoja evropskih ljudstev dve skupini pojavov. K prvi skupini spadajo tisti narodi, ki so imeli že stoletja in stoletja svoje samostojne države. Pri teh „historičnih“ narodih nacionalizem sam na sebi ni imel prilike ali povoda, da bi se razvil, uveljavil, zakaj glavne zahteve njegovih idej: nacionalna država, nacionalna kultura, vsestranska nacionalna samostojnost in nacionalni procvit, so bile že izpolnjene v obstoječih državah. Zato je ostalo pri njih težišče modernega gibanja v zahtevah po demokratiziranju vseh panog javnega in zasebnega življenja; v narodnostnem oziru pa je ta demokratizacija sprejela vse tradicije tisočletne zgodovine, to se pravi: vzela je historične narode kot fakta, ni jih pa morda razdelila v smislu napačno umevanega demokratizma na posamezna narečja in etnografske posebnosti, da bi ta narečja gojila v samostojne književne jezike, etnografsko posebne dele pa v posebne narode.

Imamo pa skupino historičnih narodov, ki ob času nastopa in razmaha nacionalne ideje niso imeli svojih samostojnih držav, ki pa so jih imeli v prejšnjem času, in sicer tako dolgo, da se je v njih razvila vsestranska samostojna politično-kulturna tradicija, enaka dosedaj opisanim. To lastno „nacionalno“ državo so bili izgubili ali ker so jih bili premagali močnejši sovražniki ter si jih podvrgli, — vzgled za to so Poljaki, Grki, deloma Madžari, ali pa je država sama iz raznih vzrokov razpadla (pri Nemcih); pri Italijanih pa je takšno strogo državno-politično tradicijo bogato nadomestovala še starejša tradicija rimske preteklosti, nadalje pa vsa srednjeveška in novoveška zgodovina, ki sicer ne pozna skupne italijanske države, zato pa vsled izrazite zemljepisne enotnosti ter vzpričo raznih drugih okoliščin ozko zvezano politično in slavno kulturno življenje. — Pri vseh teh se je nacionalna ideja enostavno naslonila na obstoječe politične in kulturne tradicije ter se, črpajoč iz njih, z vso silo pognala v boj za svojo najvažnejšo zahtevo, za restitucijo stare nacionalne države.

V bistvenem nasprotju s tem pa je našel nastop moderne nacionalne ideje v slovanskem svetu, če izvzamemo historična slovanska naroda Poljake in (Veliko)Ruse, popolnoma drugačno situacijo. Tu, pred vsem pri južnih Slovanih, pri ogrskih Slovanih ter — če se postavimo na ukrajinsko stališče — pri Malorusih in Belorusih, sploh pravzaprav še ni bilo narodov. Tu ni bilo politične narodne tradicije kakor pri historičnih narodih, pa tudi ne kulturne tradicije, na kateri bi se naslonilo moderno nacionalno stremljenje. Namesto tega je našla politično in kulturno večinoma brezliko ljudsko maso, ki sploh ni vedela, h kateremu narodu pripada. Doslej brez lastnega kulturnega življenja, seveda tudi lastnega književnega jezika še ni imela. Kjer pa so vendarle že obstojali osnutki lastnih političnih ali kulturnih nacionalnih tradicij, so pa bili le slabotni, napol pozabljeni, gotovo pa ne last vseh narodovih slojev, — po drugi strani pa niti ne toliko krepko razviti, da bi bili natančno ustalili obseg „naroda“.

Tu je torej nacionalna misel našla popolnoma drugačno, veliko širše, težavnejše in bolj komplicirano torišče. Treba je bilo razreševati stvari, ki so se pri historičnih narodih izvršile avtomatično, same po sebi, ter jih je naravni razvoj kot izvršena dejstva postavil pred nacionalistične generacije devetnajstega stoletja. Pri nas je nacionalno-kulturno brezlika masa sama odločevala, presojala in ugibala, katere skupine naj se konstituirajo kot posebni narodi in kateri književni jeziki naj postanejo njih kulturno sredstvo. In ker je taka samoodločba glede konstituiranja novih, posebnih narodov sila kompliciran problem, je razumljivo, da so se mnenja cepila in da se še cepijo, — to je z drugimi besedami: da imamo separatistične in združevalne narodne tendence, ki se bore za odločilni vpliv na narodnostno bodočnost posameznih skupin.

Sodim, da je s tem podana bistvena karakterizacija razločka med romansko-germanskim Zapadom Evrope ter slovanskim Vzhodom, med historičnimi in nehistoričnimi narodi. In v tem razločku tiči ključ za ra-

zumevanje vseh navidezno kurioznih narodnostnih sporov in problemov med slovanskimi plemeni.

Specifično naš pojav je, da je imelo pri nastajanju mladih slovanskih narodov tudi jezikoslovje važno besedo. Delalo je v skladu z idejo demokratizma, gibalom vse nove dobe nacionalnega preporoda; ta je pri nas postavila v splošnem načelo, da naj se razvije vsako večje ljudsko narečje v književni jezik in ljudstvo, govoreče to narečje, v poseben narod. Jezikovna stran v takem smislu pa ni bila nikoli sociološki faktor, in ni nikdar tako odločilno vplivala na nastanek narodov; razgled po notranji sestavi historičnih narodov, ki imajo dovolj velikih izrazitih narečij, ki se niso in se ne bodo konstituirala v posebne narode, nam potrjuje to. Na oba ta dva momenta pa je v večini slučajev odločilno vplivala okolnost državopolitične tradicije, to je upliv pripadnosti k tuji rodni državi, o kateri vemo, da je učinkovala med nami razdiralno, in to je tretji moment, najvažnejši pri drobljenju slovanskih plemen.

Ko nam je torej čas prebujenja narodov predložil vprašanje narodnostnega konstituiranja v samoodločitev, sta se skoro pri vseh Slovanih pojavili — poleg ideje o skupnem vseslovanskem kulturno-književnem jeziku — uvodoma označeni tendenci: separatistična, opirajoča se na ravnokar očrtane argumente, in druga, zedinjevalna. Ta je negirala, oziroma je hotela premagati to vsiljeno nam medsebojno narodnostno razdelitev, smatrajoč obstoječe razlike med posameznimi skupinami za razmeroma neznatne, ter je hotela v kongruenci z notranjo etnografsko strukturo historičnih narodov sorodnejše narodnostne skupine konstituirati v večje narode.

Pri nas Slovencih sta navedeni dve smeri zastopani v Prešernovem delu ter v ilirski ideji, ki je hotela iti naravnost preko razdora, ki ga je vsekal tisočletni usiljeni nam razvoj med plemensko najsorodnejše skupine ter neposredno, brez nujno potrebnega prehoda, brez obzira na že obstoječo kulturno tradicijo, ustvariti enoten jugoslovanski narod. Danes, ko so se valovi nacionalne ideje pognali pač višje, nego kadarkoli poprej ter so se vsled tega tudi vsi slovanski narodnostni spori in problemi stopnjevali do najvišje mere, je ves slovenski narod enodušno podpisal zahtevo po popolnem nacionalnem združenju Slovencev, Hrvatov in Srbov kot svojo suvereno nacionalno voljo; v tej prevažni izjavi imamo najlepši primer slovanske narodnostne samoodločitve.

Hrvatje so pač postali preje politična nego nacionalna individualnost, toda ta je bila različna od današnje in se z današnjim pojmom in obsegom hrvatstva ni krila. Najstarejša politična Hrvatska je nastala v sedanji severni Dalmaciji, severozapadni Bosni ter zapadni ali primorski današnji Hrvatski in ta se je pozneje razširila do Drave in v Slavonijo ter proti južni Dalmaciji. Toda Madžari so preprečili nadaljni svobodni razvoj tega političnega organizma; vsled precejšnje avtonomije pa se je politična tradicija mogla rešiti še kolikortoliko dobro ohranjena. Bila je

izrazita dovolj, da je vplivala na ljudsko življenje v spredaj očrtanem smislu, izenačujoč razlike med posameznimi deli ter splela med njimi cel kompleks skupnostnih vezi. Povzročila je, da so plemena, sestavljena iz medsebojno pač razmeroma dovolj različnih jezikovnih, kulturno celo različno vplivanih delov, sprejela eden enoten književni jezik hrvatski, dasiravno se je to zgodilo šele v dobi narodnega preporoda, že po načinu narodnostno-kulturne samoodločbe. Slovenski kajkavci, čakavci ter štokavci, torej vsa tri glavna narečja modernega jugoslovanskega naroda, so si faktično bila vstvarila skupni književni jezik srbsko-hrvatski. Imamo torej tu vzgled in dokaz, da so razmotrivanja o vzrokih južnoslovanske narodne razcepljenosti ter o možnostih nastanka enega jugoslovanskega naroda popolnoma pravilna. Saj vidimo, da je mogla že ne posebno jaka ali izrazita hrvatska državna ideja, tradicija hrvatske državno-politične skupnosti, Slovence in Srbo-hrvate združiti v en narod. — Zamislimo pa se sedaj na podlagi tega v možnost nastanka jugoslovanske nacionalne enotnosti, ki se je nudila z državo Slavonca Ljudevita Posavskega. Ta znamenita — prva eminentno jugoslovanska — državna tvorba je obsegala veliko večino današnjih pravih Slovencev, Hrvate in Srbe tja doli preko Timoka! Kaj vemo, kako energično, iniciativno in impulzivno bi se bili Slovenci udejstvovali v takšni skupni državi in kako bi bili vsled tega vplivali na nastanek skupne kulture, skupnega književnega jezika!

Ko se je po poltisočletnem prekinjenju srbski narod začel regenerirati, to se pravi, ko se je, naslanjajoč se na staro politično tradicijo, začela ustvarjati moderna nacionalna srbska kultura, so odločilno vplivali na ustanovitev književnega jezika tisti narodni deli, ki so mogli biti vsled vsaj delne prostosti kulturno najagilnejši. Ob mejah habsburške monarhije in stare Turčije so vsled tega nastajala nacionalna kristalizacijska središča, okrog katerih se je zbirala pravoslavna južnoslovanska ljudska masa, ta politično in kulturno amorfnaja turške države; tudi tukaj se je proces narodnega preporoda vršil po načinu očrtane narodnostne samoodločbe. Tradicija predturške preteklosti je bila bržkone brez avstrijsko-ruskega imperialističnega antagonizma močna dovolj, da je vzbudila med balkansko slovansko maso še drugo narodnostno kristalizacijsko jedro, to je bolgarsko, ki je istotako pričelo zbirati okrog sebe brezliko ljudsko množico. V predturški dobi se politične razmere niso bile še toliko ustalile, da bi bili srbska ter bolgarska država druga proti drugi zavzeli trdne meje, — če se ni sploh razvoj bližal skupni državni tvorbi. Dočim so si Bolgari ponovno priklopili dolino Morave in Macedonijo, so segli drugič Srbi preko Velbužda — Kjustendila in Morave in si priklopili nele vso Macedonijo do Rile planine, temveč celo semkaj preložili prestolico v svoji najslavnejši dobi. Imenovane pokrajine so bile torej mejno ozemlje in spremembe prepogostne, da bi se bile mogle vzdržati tradicije katerekoli dobe. Ko so v moderni nacionalistični dobi valovi srbskega ter bol-

garskega narodnega preporoda zavzeli vedno večje kroge, so seveda trčili skupaj na imenovanem ozemlju, in s tem se je pričel med Srbi in Bolgari znameniti spor za narodnost te pasivne mase. Naposled pa se je v nji sami pojavila zahteva po narodnostni samoodločbi; ali pri tem so se mnenja spet križala. Nekateri so se odločili za Bolgare, drugi za Srbe, tretji pa so se hoteli konstituirati kot poseben macedonski narod, enakopraven in enakovrsten že obstoječima; ob nastanku te tedence so se spet pojavile zgoraj očrtane okolnosti kot odločilni momenti.

Kuriozni pojav, da žive Hrvatje in Srbi, plemenska enota, teritorialno ne le sklenjeni, temveč celo pomešani, rabeč isti književni jezik, kljub temu ločeno nacionalno-kulturno življenje, nam je pač danes dovolj jasen. Današnje stanje je posledica ločene politične zgodovine in vsled nje nastale ločene verske kulture. Toda današnja principierna ločitev obeh narodov po veri je nastala šele v zadnji dobi, zopet po načinu narodnostne samoodločbe, le s tem razločkom, da je v tem slučaju verstvo glavni ločilni moment. Temu popolnoma enak pojav vidimo pri bosanskih muslimanih, ki so se tudi hoteli konstituirati kot poseben narod; narodnostna samoodločba se tudi tu opira skoro edino na versko-kulturni moment. Kakor imamo pri Srbih in Hrvatih pristaše srbsko-hrvatskega nacionalnega edinstva in danes jugoslovanske ideje, tako se hočejo tudi pri muslimanih nekateri strniti s srbskim, drugi s hrvatskim narodom, oziroma zlititi v jugoslovanstvo.

In najnovejši vzgled „slovanskega separatizma“ pri Malorusih-Ukrajincih! Jagić pravi, da so pač občutne razlike med velikoruskim in maloruskim ter beloruskim narečjem, da pa imajo ta tri narečja vendarle toliko skupnega in od ostalih slovanskih jezikov skupno-različnega, da tvorijo tem nasproti nedvomno jezikovno enoto. Nekateri jezikoslovci bolj poudarjajo jezikovno razliko med naštetimi deli; ali vse to tudi v tem slučaju ni merodajno za moderno ukrajinsko gibanje. Pač pa je merodajna okolnost, da so bili Malorusi le do mongolskega vpada državno združeni z Velikorusi, nato pa živeli dolgo dobo ločeni od njih, deloma pod mongolsko nadvlado, nato pa priklopljeni veliki poljsko-litevski državi. Da je bila ta zveza trajnejša in da je ni ovirala verska razlika, morda bi se Malorusi s Poljaki strnili v en narod. Tako pa Poljaki niso mogli premostiti že obstoječih razlik in proti poljski nadvladi so razvili Malorusi junaško, izredno romantično, samosvojo borbo za neodvisnost. Taka doba velikega narodnega odpora pa je zlasti primerna, da razvije v ljudstvu zavest samega sebe, krepko nacionalno tradicijo. In res jo je pri Malorusih razvila. Da bi se pa rešili Poljakov, so se združili z Velikorusi; toda ta kratka doba, odkar so združeni z njimi, je bila pač prekratka in vsebinsko mnogo prerevna, da bi bila mogla razviti tudi v Malorusih zavest vseruske skupnosti. Tako vsaj je namreč podoba danes. — Zlasti pa je za ukrajinsko gibanje važno, da je pri inteligenci revolucionarni boj proti absolutističnemu carizmu, ki je bil — vsaj navidezno — obenem boj proti velikoruskemu centralizmu,

postal mehanično tudi boj za najširše umevano narodnostno demokratiziranje v ponovno označenem smislu, t. j. za ukrajinske narodnostno-separatistične težnje, za konstituiranje samostojnega maloruskega ali ukrajinskega naroda. — Pri beloruskem nacionalističnem gibanju so merodajne v bistvu podobne okolnosti.

Da velja pri Slovakih isto, kar pri ostalih slovanskih separatistih, je pač odveč razlagati vzpričo obče znanega dejstva, da so živeli Slovaki tisoč let nepretrgoma od ostalih Čehov ločeno, ves čas z Madžari združeno življenje. Da se ni zgodil usodni madžarski vpad, bi bil nastal tukaj enoten češkoslovaški narod, kateremu bi pripadal morda celo znaten, če ne velik del južnih Slovanov, zvezan ž njim preko zapadne Ogrske in vzhodnih Alp. In ta narod bi morda ne bil tako češki v najožjem pomenu besede, temveč bolj moravsko ali slovaško-češki; saj je imela Rastislavova in Svetopolkova država svoje jedro na Moravi in v današnji Slovaški.

En slovanski narod imamo, ki je ves čas, to je nepretrgoma celih tisoč let, tvoril samostojno državno-politično individualnost; to so Poljaki. In evo, pri njih edinih se ne pojavlja slovanski separatizem; tisočletno skupno življenje je vsa poljsko-slovanska ljudska plemena neločljivo združilo v nacionalno poljsko enoto. Imamo pa nekdanjo poljsko provinco Šlezijo, ki je le kratek čas pripadala k poljski državi, potem pa prešla v češko, oziroma nemško-avstrijsko odvisnost. In že imamo tu tipični slovanski pojav, da se Čehi in Poljaki prepirajo za narodnost vzhodno-šlezkih Slovanov!

— Sodim, da je treba slovanske narodnostne spore motriti z očrtanega stališča ter da jih je treba presoјati s pomočjo takšne genetične razlage, za katero sem hotel podati v pričujočem razmotrivanju kratek osnutek. Brezdvomno postane na tak način opazovanje zanimivejše in bolj smiselno, zlasti pa nam pojasni marsikak pojav, za katerega sicer nismo vedeli zadostne razlage. Nauči pa nas vrh tega, da se ne stavimo nasproti raznim narodnostnim tendencam na apriorno stališče, temveč, da jim priznamo vsem razvojno upravičenost in utemeljenost.

Trdno sem prepričan, da bi natančnejše raziskavanje zgodovine slovanskih narodnosti v marsičem podalo podrobne dokaze in dopolnila za očrtane misli. Sodim, da nam je ravno zdaj močno treba motriti svojo zgodovino samostojno in kritično, ne pa z očmi in možgani nemških in zapadnoevropskih avtorjev, ki pač poznajo svoje zadeve dovolj natančno, se pa ne morejo zadostno uživeti v posebnosti našega narodnostnega življenja in v njih vzroke.

